

DOĞU TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ LEFFÜNEŞİRLİ BİR KASİDENİN KAYNAKLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Ayşe Gül SERTKAYA*

GİRİŞ:

Hayatı ve telif eserleri üzerinde çalıştığım Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı, XV. yüzyılın ikinci yarısında Semerkand'dan İstanbul'a gelerek Fatih Sultan Mehmed ve oğlu Bâyezîd-i Veli'nin saraylarında yaşayan, II. Mehmed ile II. Bâyezîd'in Doğu Türklerine gönderdiği mektup (*bitig*) ve ferman (*yurlıĝ*)ları Uygur ve Arap harfleri ile olmak üzere Çağatayca kaleme alan bir kâtip (*bahşı*)'dir.¹

Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın eserleri: a) telifleri, b) istinsahları olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bu eserler İstanbul'da Topkapı Sarayı Arşivi ile Süleymaniye Kütüphanesinde Viyana'da ise Avusturya Millî Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın istinsahları arasında Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, no 4757'de kayıtlı mecmua özel bir yer tutmaktadır. Üstte Uygur, altta da Arap harfleri ile olmak üzere çift alfabe ile kaleme alınan bu yazma Edib Ahmed'in *Atebetü'l-hakâyık*'ını, Mîr Haydar Tilbe'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ını ve Çağatay şâirlerinden Lutfi ile Sekkâkî'nin gazellerinden bazılarını ihtiva etmektedir.

Edib Ahmed'in *Atebetü'l-hakâyık*'ı Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat tarafından 1951 yılında yayımlanmış ve Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın istinsah nüshası bu yayında "B nüshası" olarak gösterilmiştir.

Mîr Haydar Tilbe'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ı üzerinde Uygur Türkü olan arkadaşım Ayet Abdülaziz Goca doktora çalışması yapmaktadır.

* Dr. İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın hayatı için bk. Osman Fikri SERTKAYA, "Abdürrezzâk Bahşı, XV. yüzyılda Fâtih Sultan Mehmed ile oğlu II. Bayezid'in sarayında yaşayan kâtip (bahşı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, (1988), s. 297b-298a; Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın eserleri için bk. Ayşe Gül SERTKAYA, *Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı. Hayatı ve Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 1997, 260 s.

Lutfi ile Sekkâkî'nin gazelleri ise 1972 yılında Osman Fikri Sertkaya tarafından "Osmanlı şâirlerinin Çağatayca şiirleri III - Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar I" başlıklı makalesinde yayımlanmıştır.²

Osman Fikri Sertkaya'nın yayımladığı 12 gazelin üçü Sekkâkî'ye, dokuzu ise Lutfi'ye aittir.

Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı tarafından Sekkâkî'ye ait olarak gösterilen üç gazel, Lutfî divanında küçük nüsha farkları ile Lutfi'ye ait olarak geçmektedir.

Bu üç gazelin Çağatay şâirlerinden Sekkâkî'ye mi yoksa Lutfi'ye mi ait olduğu, her hangi bir müstehsih hatası dışında, ortada bir intihal durumu varsa bu intihali kimin yaptığı hususu bu güne kadar halledilememiştir.

Bu konudaki tek kaynak olan Ali Şîr Nevâyî *Muhakemetü'l-lugateyn*'de Lutfi'nin Sekkâkî'den üstün ifâdeleri olduğunu zikrederek Lutfi'yi devrinin diğer şâirlerinin üzerine çıkartır. *Mecalisü'n-nefâ'is*'de ise Sekkâkî'yi Maverâü'n-nehr'in önde gelen şâiri olduğu şeklinde zikreder. Lutfi'nin Sekkâkî'nin bazı gazellerini "uğrularak" kendisine mal ettiği rivayetini de Semerkand halkına atfederek, "vallâhü a'lem bi's-savâb = doğrusunu Allah bilir" açıklamasıyla nakleder.

Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın telif eserlerinden birisi Arap harfleri ile kaleme aldığı 17 beyitlik leffüneşirli bir kasidedir. İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, E. 11981-5'de muhafaza edilen metin eni 15 boyu 42 cm'lik bir kağıda Arap harfleri ile yazılmıştır. Başlığı üstte Uygur harfleriyle **huvel-fettâh** ve altta Arap harfleriyle **huve'l-fettâh** olmak üzere çift alfabe ile kaleme alınan kasidenin sonunda Arap harfleriyle **âmîn rabbü'l-'âlemîn** temennisi yer almaktadır.

Sultandan caize almak için kaleme alındığını tahmin ettiğim bu kasîdeyi transkripsiyonladığımda, Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın 10 beyitinin doktora derslerimizde okutulan Mir Haydar Tilbe'ye ait Uygur harfleriyle yazılan ve 30 beyiti elimizde olan leffüneşirli kasidesi ile aynı olduğunu gördüm.

Haydar'ın Uygur harfleriyle yazılı 3 yaprakta bulunan 30 beyitlik kasidesinin tek nüshası İran Millî Kütüphanesi, no 647'de kayıtlı Mirzâ Ca'fer Tebrizî-Baysungurî'nin H. 850 (M. 1450)'de istinsah ettiği *Müntehabât-ı Eş'âr* adlı mecuada bulunmaktadır.

Tahran'dan Millî Kütüphane müdürü Dr. Mehdî Beyânî tarafından Turhan Genceî'ye gönderilen metnin transkripsiyonu ilk olarak Turhan Genceî tarafından *Taqizadeh Armağanı*'nda yayımlanmıştır.³

Ben karşılaştırmamda bu Uygur harfli metnin Osman Fikri Sertkaya tarafından Uygur harflerinden yaptığı aşağıda verilen transkripsiyonunu kullandım.

² *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XX, s. 157-184.

³ T. Gandjei, "Note on an unknown poem of ©aidar in Uighur characters", *A Locust's Leg, Studies in Honour of S. T. Taqizadeh*, s. 64-69.

Bu iki metni Sayın hocam Prof. Dr. Kemal Eraslan'a gösterdiğimde, Eraslan Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı ile Mir Haydar Tilbe'nin kasidelerine Sekkâkî'nin kaynaklık ettiğini söyledi ve bana yayına hazırladığı *Sekkâkî Divanı*'ndan Sekkâkî'nin Ulug Bek Mirza için yazdığı 41 beyitlik leffüneşirli kasidesini verdi.

Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın Sekkâkî'nin kasidesinden de iki beyit aldığını tespit ettim.

Şimdi Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı'nın beyitlerini Mir Haydar Tilbe ve Sekkâkî'nin kasidesi ile karşılaştırarak bir sonuca varmak istiyorum.

METİNLER:

I

11981-5 ŞAB'nın Arap harfleri ile 17 beyitlik kasidesi

huvel-fettâh
huve'l-fettâh

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. irür sen luṭf u cüd u dîn u dâniş birle cedding̃ dek
bilik kâni cihân hânı acun câni hüner-perver
2. süni-niñg̃ nâvekiñg̃ tirig̃ ḥadeng-giñg̃ ḍarbin-a turmaz (tözmez ?)
tümen ḳat kiyseler ḳaftan zırh cevşen bile begter
3. turum-tay köy-kenek kırğu baḳuy-ga terbiyet ḳılsanğ̃
'uḳâb u kerkes ü bürgüt ḳaçır-nı islemey avlar
4. yürüşüñg̃-din turuşuñg̃-dın ileyiñg̃-din müsâliñg̃-din
acun derhem cihân berhem melek ḥayrân felek muṣtar
5. uşol dem ki toḳuş tolğaş savaş sançış küni bolsa
topı vü tüpeki ḍarbi ünindin yir ü kök tip-rer
6. feridün u menü-çeḥr ü giv ü dârâ yiriñg̃ tozin
ḳılurlar fâḥr üçün tâc u 'amâme ḳubbe vü efser
7. irür 'âciz seḥâ vü cüd u dâd u 'adliñg̃ altında
tilim ḥâtem tümen çüne besi ḥâḳan üküş nevder
8. bidâyet-te nihâyet-te hidâyet-te velâyet-te
hüdâ vü mühtedi vü ḥâdivü mehdî sen ey şaf-der
9. üküş elḳâb u evşâf u du'â vü midḥatiñg̃ birle
müşerref sikke ü ḥuṭbe müzeyyen mescid ü minber

10. mecesti birle ıqlidin rasad hikmet-fününunda
bitir zihning zamiring endişenglen tük tümen defter
11. sini 'ilm ü 'amel fazl u hüner birle öge bilgey
filnās u aristō vü büzürcümühr u bñ meş'ar
12. manğa tigmes bu hadd kim vaşf u hamd u medh ü na't aysam
bu til bu söz bu isti'dād u dāniş birle ey dāver
13. ki bu medh ü şenā hamd u du'ālarını kiçe kündüz
halāyık 'arş u kürst levh <ü> eflāk üstide sözler
14. hemişe tā ki 'ıyd u qadr u nevrüz u şıyām itkey
cihānda devr ü seyr ü gerdış-i devrān tilim bek-ler
15. hezārān devr ü seyr ü gerdış-i devrān bu devlet-te
firāvān 'ıyd u nevrüz u şıyām u qadrni ötker
16. sen ol nūr-ı ilāhi-sin bu bahşı-ğa nazar kılsañg
kilür devlet kiter miñnet yiter 'izzet bolur sehhar
17. ten ü cāning dil ü dīning vücūd u cūduñg allında
yir ü kök baħr u Irān u tūrān bād fermān-ber

āmīn rabbū'l-'ālemīn

Tercüme

1. Atan gibi, ihsanın ile bilginin kaynağı, cömertliğin ile cihanın hanı, inancın ile âlemin canı, bilgin ile hüner-perversin.
2. Onbinlerce kat kaftan, zırh, cevşen ve bekter giyseler, senin süngünün, navekinin, tirinin ve hadenginın darbesine karşı duramazlar (tahammül edemezler?).
3. Yırtıcı atmaca ve doğanlardan Turumtay, Köykenek, Kırgu ve Bakuy'u terbiye etsen, Kartal, Kerkes, Bürgüt ve Akbaba'yı korkmadan avlar.
4. Yürüyüşünden âlem karışık, duruşundan cihan dağınık, önünden melek hayran ve arkandan felek çaresizdir.
5. Tokuş-tolgaş, savaş-sançış günü olduğu zaman topu ve tüfeğinin sesinden yer ve gök depre.
6. Övünme için, senin toprağının tozunu, Ferîdun taç, Menuçehr sarık, Giv kavuk ve Dârâ sarık yaparlar.
7. Senin eli açıklığın yanında bir çok Hâtem(-i Tayy), cömertliğin yanında onbinlerce (Behram-ı) Çubin, insafın yanında bir çok Hakanî ve adaletin yanında bir çok Nevder âciz kalır.
8. Ey saflar yaran yolcu! Sen bidâyette hüdâ (başlangıçta yol gösteren), nihâyette muhtedî (bitişte yol gösterilen), hidâyette hâdî (ermişlikte hidâyet eden), vilâyette mehdî (velilikte hidâyet edilen) sin.

9. Büyük lâkaplarına ve vasıfların ile sikke ve hutbe şereflendi, duâ ve övgülerin ile mescid ve minber bezendi.
10. Senin zihnin ve gönlün, fikrin ile, hikmet sanatında Mecestî ile Öklides'e lâyük onbinlerce defter yazar.
11. Seni, ilim ile, Filinas (Galenus), amel ile Aristo(tales), fazîlet ile Büzürcümühr ve hüner ile Ebû Meş'ar övebilir.
12. Ey hak veren! bu dil ile vassfını, bu söz ile hamdını, bu yetenek ile medhini ve bu bilgi ile natını söylesem, bu benim haddime yetmez.
13. Çünkü halâyık gece gündüz, bu medhi arş'ta, bu senâyı kürsî'de, bu hamdı levh'de ve bu duaları gökler üstünde söyler.
14. Alemde sayısız beylerin, devir ve seyrinde, zamanın dönmesinde, o zamana kadarki bayram, kadir, nevrüz ve oruç edecektir.
15. Senin bu devletinde ise, binlerce devir ve seyir ve zamanın dönüşü, pek çok bayram ve nevrüz ve oruç ve kadr (gecesi) geçecektir.
16. Sen o Tanrı ışığıdır. Bu Bahşı'ya bir nazar etsen, devlet gelir mihnet gider, izzet yetişir, sehhar olur.
17. Tenin ve canın, gönül ve inancın, varlığın ve cömertliğın karşısında, yer, gök ve deniz, İnan ile Turan, buyruğunu yerine getirsin.

âmin rabbü'l-âlemin

II

Mevl-â[nâ] Haydar aytur

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. alur könglüm-ni bir dildâr-ı şüh-ı şeng-i sımın-ber
közi ahû sözi cādū mîngî hindü özi kâfer
2. saçı evci ruh-ı devri boy-ı zeyn-i öng-i rengi
şeb-i kâdr u meh-i bedr ü seh-i serv ü gül-i aħmer
3. kirişm-e şiv-e vü şekl ü şemâyil birl-e her sâ'at
alır sabr u qarâr u 'aql u dîn ol türk-i gâretger
4. neçe kılğay cefâ vü 'arbede cevr ü sişem yâ rab
vefâ vü hulq u luţf u mer-ħamet fen[n]inde ol dîlber
5. meger bilmez ki dâd u 'adl u ihsân <u> kerem birle
tapıp-tur yer üze muţlak safâyı dîn u zıb u fer
6. eger koymasa bu cevr ü 'iţâb u küg <ü> efğân-nı

- kılayın dâd u feryâd u fiğân u nâle-ler yekser
 7. şehi şeh-zâde dânyâ süleymân hat[tı] alnında
 bedük noyan ediz haķan uluğ sultân şeh iskender
 8. irür 'adl u seh-â u dîn u dâniş içre ceddi tek
 bilik kân-ı cihân cân-ı acun han-ı hüner-perver
 9. nebi yanğlığ 'alî yanğlığ hasan yonğlığ hüseyin yonğlığ
 şecâ'at var-tasında ol haķıķi sır haķıķat ser
 10. çü zeynü<l> 'âbidin u bākır u sâdık bile kâzım
 zamirîng pāk u dîniñg rāst <u> sıdķıñg tüz özünğ rehber
 11. riyāzi u bedi'-i u tabi'-i u il-â-hi-ni
 zamirîng fikr-i hall-i d̄erk ü kesb ü <daħi> neşr eyler
 12. muħiṭi birle ıķlıdiş rasad hikmet fûnûn<un>da
 yazar endiş-e-siz zihniñg zamirîng tük tümen defter
 13. seni 'ilm ü 'amel fazl u hüner birl-e öge bilgey
 fel-i-nās u aras-tös u büzürg-ümmid u bû meş'ar
 14. dū'-â perdāz u meddāh u koşuķ-çu u sen-â-höniñg
 kerek haşsān u y-â sahbān <u> y-â selmān <u> y-â enver
 15. mañga tigmez bu hađ kim vaf u hamđ u medđ u na't aysam
 bu til bu söz bu isti'dāđ u dâniş birl-e a-y dāver
 16. yürüş yortış yügürüş yüķ-e-liş birl-e kümeytiñg-tur
 kamer seyrān zühāl cev-lān bilig meydān per-i peykār
 17. iger-mek-te yügür-mek-te yenğil-lik-te ağır-lıķ-ta
 tütün tek tünd ü ot tek tız i fil-āyin u yer lenger
 18. uşuķ-maķ-ta aşuķ-maķ-ta yavaş-lıķ-ta yenğil-lik-te
 yaları yal megeri ot yürüşü su tegi sarsar
 19. ne oķş-a-sun viķār u miknet u temkln u hükümüñg-de
 yüz elburz u tümen kāf u miñg elvend u mehān-e-sār
 20. uluğ elķāb u ev-sāf u dū'a-ı midḥatiñg birl-e
 müşer[r]ef sikke ü ḥuṭbe müzey[y]en mescid ü minber
 21. yürüşüñg-din turuşüñg-din yarağıñg-din yasalıñg-din
 ajun d̄er-hem cihān ber-hem melek ḥayrān felek muṣtar
 22. ḥasud u müdde-'i u d̄üşmān u beğ-ḥōḥ yasalın-da
 koyar cev-lān salur kaķkan bolur bi-pā kalur bi-ser
 23. süngünğ-nünğ nāvekiñg tiriñg ḥadengiñg zarbın-a töz-mez
 tümen kat kiş-e-ler kaftān zırıḥ cevşen bil-e bekter
 24. körüp gürziñg kılıcıñg ḥançeriñg okunğ bil-e zaḥmiñg

- ne turş-un ejdeh-â ü zinde pıl u gürg ü şîr-i ner
 25. senîng raşşîng erür hōş-vār uruş sançış kün-i şek-siz
 hümāyun-bāl u ferruh-baht u devlet-vār u sağ-ahtar
 26. erür ‘aciz seḥ-â ü cūd u dād u ‘adlîng alında
 telim ḥātem tümen çün-e beş-i ḥakan üküğ nevder
 27. itelgüñg qarçığayîng sunkarîng laçîning öç birl-e
 alur flî ü iler kık ü basar arslan tuḥar ejder
 28. turumtay köykenek kırğu baqu-ğa terbiyet kıl-saḅg
 ‘uqāb u kerkeş ü bürget qaçır-nı islemez av-lar
 29. uşol dem kim toquş tolğaş uruş sançış kün-i bolş-a
 oquñg gürzüñg kılıçîng ḥançerîng-din yer ü kök titrer
 30. sürenîng heybetîng ḥamleng teğışîngni körüp düşmān
 bolur hayrān u ser-ger-dān u bî-sāmān u kür ü kār

III

[Der medḥ-i Uluğ Big Mirzā, nevvāra’llāhu merḳadehu]

Hezec + - - - /+ - - - /+ - - - /+ - - -

1. niçe kılgay köñgöl mülkin esir ol türk-i gāret-ger
boyı toğrı qaşı egri közi oğrı sözi şekker
2. niçe kılgay gam u endişe vü ḥasret bile derdi
cānım qav u demim ot u köñgöl ‘ūd u tenim micmer
3. zihî ya vü oqu vü nergisi vü gamzesi birle
uruş-engiz ü bî-perhiz ‘azāyim ḥ^vān efsün-ger
4. laḥîf ü nāzük ü ra’nā vü zıba teng anğa birmes
ne reyḥān u ne nesrīn ü ne şimşād u ne nilūfer
5. ruh ü zülf ü menğ ü qağdığa anîng bolmadı hem teng
tolun ay u kara tün ü kıızıl lāle bile ‘ar’ar
6. ḥaḥı sünbül ḥadı sūsen enği lāle menği hindü
boyı serv ü sözi ferd ü köñgöl pülād özi mermer
7. nişār-ı ḥāk-i pāyınğa ten ü cān u köz ü yüzdin
kiçip cān oynayın başqa saçıp dürler tökeyin zer
8. qanı sin tig şanem zibā zarıf ü çäpük ü maḥbüb
özi cādü közi āhü saçı müşk ü menği ‘anber
9. şeb-i hicrān oyağlıq derd ü gam ḥasret bolur sinsiz

- demim hem-dem kisek yastuĸ tiken örtüg nihali yer
10. kemâl-i ħüsn ü reng ü bû fûnûn içre sini kördüm
boyı ŐimŐad u ten 'ac u ħaġı süsen közi 'abher
11. ni bolġay ger neŐat u 'ayŐ Őad u ħoŐ küle kilsenġ
bolup hem-dem kılıp 'iŐret içip bade alıp saġar
12. ki kııldı dâd u 'adl u luŐ u iĥsândın Şeh-i 'âlem
ciĥân ġamsız emân kemsiz Őarab ĥadsız ħoŐı ber-ter
13. bolup baĥt u sa'adet dîn ü devlet birle ĥaddı tenġ
irür sultân-ı Őarġ u ġarb u Őâhen-Őâh-ı baĥr u ber
14. mu'Inüddin uluġ bik ĥan Şeh-i Őehzade devrinde
keyik arslan u ġoy böri bu kün bir yirde ħoŐ otlar
15. muĥammed ĥulġ u yaĥyâ-Őıdġ u müsi-yed mesihâ-dem
ĥızır ilĥâm u âŐâf-rây u cem-fermân Şeh iskender
16. irür Őıdġ u Őalâbette irür cüd u Şecâ'atta
ebû bekr ü 'ömer 'oŐmân emirü'l-mü'minîn ĥayder
17. irür aŐl u 'adâlette irür mülk-i ĥaŐem birle
keyümers ü ânûŐırvân u cemşid u feridün-fer
18. irür mecd ü te'âlide irür leyl ü nehâr içre
felek-Őadr u felek-ġadr u meh-i bedr ü Şeh-i ĥâver
19. bu kün faġfûr u ĥâġân u menüçıhr ü ġıv u dârâ
irür beĥrâm u ĥam çantal u rây u bende hem ġayŐer
20. bolup ġurçı ġapuççı udçı çavuş u yasavulunġ
biri ĥâdim biri bende biri nöker siri süder
21. irür keyvân u hem bercıs irür beĥrâm u hem ĥürŐıd
irür çeŐnid u nâĥıd u 'uġârid mâĥ u dü-peyker
22. nıgeh-bân u Őenâ-ĥân u 'adû-rân u irür tabbâĥ
ayaġçı vü yıravçı vü irür suçı vü ĥunyâ-ger
23. zihl tedbiri vü râyı zihl 'ilm ü sır [u] Őıdġı
ĥıredġa aŐl u cânġa fer ü dıngâ berg ü ĥaġġa ber
24. sanġa birdi idim bu mülk ü taĥt u baĥt u raĥt üzre
celâl u ġudret ü 'izzet kemâl-ı bedr ü nür-ı ĥer
25. sanġa boldı süleymân tig vuĥuş u Őayr u ins ü cân
ciĥân bende zamân ĥâdim ġader der-bân ġazâ çâker
26. seninġ baĥt u sa'adet devletinġ cüdüġ bile bolur
tiken verd ü ġaŐâb ġand u ĥacer altun Őâdef gevher
27. aristâllıs u eflâtûn u baġlımüs u câlinüs

- 'ali sinā vü filākūs aristō vü ebū meş'ar
 28. riyāzi-hişt vü hikmet-raşad iksir ü uqlides
 bedi '1 vü şanāyi'ni seniᅇg tig bilmedi anlar
 29. seᅇā vü cūd u iᅇşāniᅇg kerem birle kıılır sin-sin
 tilim ebr ü üküş yağmur yiti deryā ve kān muᅇtar
 30. seniᅇg elᅇāb u ism ü künyet ü evşāf-ı zātıᅇgdın
 müzeyyen nāme vü tevᅇi' müzehheb yarlıᅇ u defter
 31. uruş sanᅇiş veᅇā heycā küni bolsa ᅇaᅇar sendin
 niᅇe kim bolsa giv ü rüstem ü güderz ü zāl u zer
 32. koyan tülkü keyik arᅇar seniᅇg 'adlıᅇgdā uşbu kün
 peleng bars u böri arslanı kāc urup sürüp ᅇavlar
 33. torumtay ᅇarkunāᅇ ᅇırᅇguy u biᅇᅇy ger salur bolsanıᅇ
 alur ᅇerᅇ ü iler naşır u tutar feth ü zafer avlar
 34. irür raᅇşıᅇg ᅇinoᅇ kebg ü hümāy u tuti vü bülbül
 nikü-refᅇār u ferruᅇ-bāl şırın-tab' u sa'd-aᅇter
 35. du'a ᅇamd u senā medᅇiᅇg meniᅇg tiglerge ni tigsün
 sözi süst ü me'āni pest ü ᅇātır künd ü lafz ebter
 36. demi tetric ü tedbir ü başıır ü terbiyet bolur
 yeᅇᅇi ay bedr ü yamᅇur dürr ü ᅇan müşᅇ ü ᅇacer cevher
 37. yiti yevm ü yiti leyl ü yiti deryā yiti iᅇlim
 yiti kök ü yiti yılduz yiti ᅇayy u yiti nev-ber
 38. ayur medᅇ ü ayur na't u du'a-güyunᅇg senā-h'ānunᅇg
 boluptur ins ü cinn ü vaᅇş u ᅇayr u cümle-i cānver
 39. hemişe tā ki sāl u māh u köp leyl ü nehār ötkey
 ajunda devr-i yaz u yay u küz ü kış <u> köp yıllar
 40. firāvandır yaz u yay u küz ü kış uşbu taᅇt üzre
 hezārān sāl u köp māh u telim leyl ü nehār ötker
 41. idim bolsun tün ü kün ü yıl u ay ırte vü ᅇiᅇe
 mu'in ü nāşır u yāriᅇg bolup ᅇoş ᅇāfiᅇ ü yāver

METİN KARŞILAŞTIRMALARI:

- 1a-b. **irür sen luᅇf u cūd u dīn u dāniş birle ceddiᅇg dek**
bilik kāni cihān ᅇanı acun cāni ᅇüner-perver
 beyti Haydar 8a-b'de

irür 'adl u seᅇ-ā u dīn u dāniş iᅇre ceddi tek
bilik kān-ı cihān cān-ı acun ᅇan-ı ᅇüner-perver şeklindedir.

Şeyh-zâde Abdürrezzak Bahşı'nın 1b'deki *cihân hânı acun cānı* ifadesi Haydar 8b'de *cihân cān-ı acun han-ı* olarak geçer.

2a-b. **süni-niñg nāvekiñg tiriñg hadeng-giñg đarbin-a turmaz (tözmez ?)**
tümen kat kiyseler kaftan zırh cevşen bile begter

beyti Haydar 23a-b'de

süñgüñg-nüñg nāvekiñg tiriñg hadengiñg zarbin-a töz-mez

tümen kat kiys-e-ler kaftan zırh cevşen bil-e bekte şeklindedir.

Şeyh-zâde Abdürrezzak Bahşı'nın 2a'daki *süni-niñg nāvekiñg tiriñg hadeng-giñg đarbin-a turmaz (tözmez ?)* mısraı Haydar 23a'da *süñgüñg-nüñg nāvekiñg tiriñg hadengiñg zarbin-a töz-mez* şeklindedir. Şeyhzâde Abdürrezzâk Bahşı'nın *süni-niñg* yerine *süñgü-nüñg*, *hadeng-giñg* kelimesinde *-iñg* iyelik ekinin *-giñg* yazılması müstensih hatası olmalı. Doğru şeklin yerine *hadeng-iñg* olması gerekirdi. *turmaz* kelimesinde ise *z* harfinin noktası unutulduğu için kelime *z* yerine *r* ile *turmaz* okunmuştur. Doğrusunun Haydar 23a'daki gibi *tözmez* “tahammül edemez, dayanamaz” olması gerekirdi.

3a-b. **turum-tay köy-kenek kırğu bakuy-ğa terbiyet kılsañg**
'uqāb u kerkes ü bürgüt kaçır-nı islemey avlar

beyti Haydar 28a-b'de

turumtay köykenek kırğu bakuy-ğa terbiyet kılsañg

'uqāb u kerkes ü bürgüt kaçır-nı islemez av-lar

Sekkâkî 33a-b'de ise

torumtay qarķunak kırğuy u biğüy ger salur bolsañg

alur çerğ ü iler naşr u tutar feth ü zafer avlar şeklindedir.

4a-b. **yürüşüñg-din turuşuñg-dın ileyiñg-din müsāliñg-din**
acun derhem cihān berhem melek hayrān felek muztar

beyti Haydar 21a-b'de

yürüşüñg-din turuşuñg-dın yarağıñg-dın yasalıñg-dın

ajun đer-hem cihān ber-hem melek hayrān felek muzşar şeklindedir.

5a-b. **uşol dem ki tokuş tolğaş savaş sançış küni bolsa**
topı vü tüpeki đarbi ünindin yir ü kök tıp-rer

beyti Haydar 29a-b'de

uşol dem kim tokuş tolğaş uruş sançış kün-i bols-a

okunğ gürzüñg kılıcuñg hançeriñg-din yer ü kök titrer şeklindedir.

7a-b. **irür 'āciz sehā vü cūd u dād u 'adliñg altında**

tilim hātem tümen çüne besī haķan üküş nevder

Haydar 26a-b'de

*erür 'āciz seh-ā ü cūd u dād u 'adlîng almında
telim hāşem tümen çün-e beş-i hakan üküş nevder şeklindedir.*

9a-b. **üküş elkāb u evşāf u du'ā vü midhātîng birle
müşerref sikke ü hutbe müzeyyen mescid ü minber**

beyti Haydar 20a-b'de

*uluğ elkāb u ev-sāf u du'ā-ı midhātîng birl-e
müşer[r]ef sikke ü hutbe müzey[y]en mescid ü minber*

Sekkâkî 30 a-b'de

*senîng elkāb u ism ü künyet ü evşāf-ı zātîngden
müzeyyen nāme vü tevķi' müzehheb yarlığ u defter şeklindedir.*

10a-b. **mecestî birle iklîdin rasad hikmet-fünününde
bitir zihniñ zamîriñ endişenglen tük tümen defter**

beyti Haydar 12a-b'de

*muhiñi birle ikliđiñ rasad hikmet fünün<un>da
yazar endiş-e-siz zihniñ zamiriñ tük tümen defter şeklindedir.*

11a-b. **sini 'ilm ü 'amel fazl u hüner birle öge bilgey
filîinās u aristō vü büzürcümühr u bñ meş'ar**

beyti Haydar 13a-b'de

*seni 'ilm ü 'amel fazl u hüner birl-e öge bilgey
fel-i-nās u aras-tōs u büzürg-ümmid u bñ meş'ar*

Sekkâkî 27 a-b'de

*aristālîs u eflātün u bařlimūs u cālînūs
'ali sinā vü filākūs aristō vü ebñ meş'ar şeklindedir.*

12a-b. **mañga tigmes bu hadd kim vaşf u hamd u medħ ü na't aysam
bu til bu söz bu isti'dād u dāniş birle ay dāver**

beyti Haydar 15a-b'de

*mañga tigmez bu hađ kim vaf u hamd u medħ u na't aysam
bu til bu söz bu isti'dād u dāniş birl-e a-y dāver şeklindedir.*

14a-b. **hemîşe tā ki 'ıyd u qadr u nevrüz u şıyām itkey
cihānda devr ü seyr ü gerdîş-i devrān tilim bek-ler**

Sekkâkî 39a-b'de

*hemîşe tā ki sāl u mäh u köp leyl ü nehār ötkey
ajunda devr-i yaz u yay u küz ü kiş <u> köp yıllar şeklindedir.*

15a-b. **hezārān devr ü seyr ü gerdīş-i devrān bu devlet-te**

firāvān ‘ıyd u nevrūz u şıyām u qadrni ötker

Sekkākî 40a-b'de

firāvāndır yaz u yay u küz ü kış uşbu taht üzre

hezārān sāl u köp mäh u telim leyl ü nehār ötker şeklindedir.

Bu karşılaştırmalardan da açıkça görüleceği üzere Şeyh-âde Abdürrezzâk Bahşî 17 beyitlik leffüneşirli kasidesinin 1., 2., 3., 4., 5., 7., 9., 10., 11. ve 12. beyitler olan 10 beytini Mir Haydar Tilbe'nin kasidesinden 14. ve 15. beyitler olan 2 beytini de Sekkākî'nin kasidesinden almış ve aldığı beyitlerde bazı küçük değişiklikler de yapmıştır. 6., 8., 13., 16. ve 17. beyitler ise pek muhtemeldir ki kendisi tarafından söylenmiştir.

AÇIKLAMALAR:

2b **begter**: “Zırh” için bk. Ste. 195a. *bagtar* “A coat of mail, in armour”; ZŞ 349a. **begter** “bir nevi zırh”.

6a. **ferîdün**: ZŞ 1440a. “Piştadilerin altıncı padişahı olup Cemşid sülâlesinden demirci Gâve'nin yardımıyla Zehhâki Mâri'yi öldürmüştür. Lakabı Ferruh'dur”; St. 927a. *farîdün, firîdün*, Name of an ancient and celebrated king of Persia, the commencement of whose reign is placed about 750 years before the christian aera.

6a. **menü-çehr**: İrac'in oğlu olan Piştadiyan sülâlesinin yedinci padişahının adı. Ste. 1335a. *minü-chihr* “name of the son of Iraj, and seventh king of Peshdadian dynasty”; ZŞ 827b. **minüçihir** “Meşhur bir padişah; terkipçe mânası cennet yüzü demektir”.

6a. **gîv**: Ste. 1109b. *gew* “name of the son of Gudarz”; ZŞ 1726a-b. **gîv** “Guderz'in oğlu Rustem'in damadıdır. Yalnızca Türkistan'a gidip Keyhusrev'i yedi sene aradıktan sonra bulup İran'a getirmiştir.

6a. **dārā**: Ste. 496a. *dārā* “Darius, son of Dârâb”; ZŞ 844b. **dārā** “Keyâniyan denilen padişahların dokuzuncusu olan Dârâb'ın oğlu; buna Dârâyı aşğar, babasına dârâyı ekber denir”.

7b. **hâtem**: Hâtem-i Tayy'ın kısaltılmışı. Dev. 404b. “Arap kabîleleri arasında tanınmış “Tayyî” kabîlesine mensup ve cömertliğiyle meşhur olan “İbnü Abd-illâh Bin Sa'd”ın lâkabı”.

7b. **çüne**: **nûn** noktasının **be** harfi noktası olması ile kelimenin **çübe** şeklinde gelmesi gerekirdi. **çübe** için bk. Ste. 402a. *chûbe* “a title of Behram-ı chûbin”; ZŞ 730a. “**çübe**. Hurmuz'un seraskeri çübin → **çübin** Hurmuz'un seraskeri Behram'ın lâkabıdır. Kuru, arık, uzun boylu olduğundan bu lâkabı almıştır”.

7b. **nevder**: Menü-çehr'in oğlu. ZŞ 1916b. **nevder** “Minüçihir'in Nevder namıyla anılan oğlu”, Ste. 1432b. *naudar* “name of a son of Minüchihir”.

10a. **mecestî**: İslâm kaynaklarında Batlamyüs şeklinde geçen İskenderiyeli Cladius Ptolemaios'un Almagistos [Büyük kitap] adlı riyaziyye dâir eseri. Ste. 1177b. *mijasî* (A) "The title of Ptolemy's celebrated work on astronomy, so called by the Arabians, who, adding the article *al* to the Megisthv of the Greek title Σύσταξις Μεγιστή thus form the word *المجستى* *almijasî* or *almajisî*, the almagest". bk. ZŞ 1787a **micest** maddesi. krş. **mecesti**. *İslâm Ansiklopedisi*, 7, 438a-439b.

Kelime Haydar'da Uygur harfleriyle sehven **muhitî** şeklinde yazılmıştır.

10a. **ıklîdin**: **ıklîdis** kelimesinin yanlış yazılışdır. Müstensih kelimenin sonunda **sin** harfi yerine sehven **nûn** harfini yazmıştır. **ıklîdis** kelimesi İslâm kaynaklarındaki Elbonius şeklinde geçen Apollonius'un *euclides* "hendesenin açacağı" (<gr. *euclý* 'açacak', *des* 'hendese') kelimesinin İslâm kaynaklarındaki şeklidir. Krş. *Enc. of İslâm. ukliğish*.

Kelime Haydar'ın Uygur harfli kasidesinde **ı-** ile geçtiği için **uklîdis** yerine **ıklîdis** şeklinde okunmuştur.

11b. **filînās**: İslâm tıbbını etkileyen ünlü Grek tabib ve filozofu. Adı **Galenus**-tur. Çağdaş batı dillerinde **Galen** veya **Gallen** şeklinde geçen bu kelime İslâm kaynaklarında **cālînūs** şeklinde geçer. Bk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, s. 32a-34-c.

Metinde **filînās** şeklinde geçen kelime Haydar 13b'de **fel-i-nās**, Sekkâkî 30a'da ise **cālînūs** şeklinde geçmektedir.

11b. **aristō**: Aristōtālīs. İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan ve M. Ö. 384-322 yılları arasında yaşayan ilk çağ Yunan filozofu. Bk. **Aristūṭālīs**. *İslâm Ansiklopedisi*, 1, 570a-572b; *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 375b-378c.

11b. **büzürcümih**: ZŞ 324b. **büzürg mihr** "Nuşirevan'ın çok akıllı ve tedbirli veziri"; Ste.183a. *buzurj-mihr* "Name of a prime minister of Noshîrwân". Bk. **büzürgmihr**. *İslâm Ansiklopedisi*, 2, s. 846a.

Haydar'da geçen **buzurg-ümmîd** için bk. ZŞ 324b. **büzürg-ümîd** "hüsrevi Perviz'in hocası, bir hakîm"; Ste. 183a. **buzurg-umed** "tutor to Parvez". Bk. **büzürgümmîd**. *İslâm Ansiklopedisi*, 2, s. 846a-b.

11b. **bū meş'ar**: Hindu (?) asıllı bir köle iken bedelini ödeyerek kölelikten kurtulan ve Medîne'de yaşayan ve abbasî sarayında teveccüh gören bir kişi. bk. **Ebû ma'ser**. *İslâm Ansiklopedisi*, 4, s. 36a-b.

SONUÇ:

Sonuç olarak, karşılaştırmalarımızda da görüldüğü üzere, Şeyh-zâde Abdurrezzâk Bahşî'nin Fatih Sultan II. Mehmed'e veya oğlu II. Bâyezid'e sunduğu 17 beyitlik leffüneşrlî kasidesinin bir adaptasyondan ziyâde, Sekkâkî'nin 41 beyitlik

leffüneşirli kasidesinden ve bu kasideyi örnek alan Mir Haydar Tilbe'nin yazdığı 30 beyitlik leffüneşirli kasidesinden aldığı 12 beyte Osmanlı sarayında kendi ilâve ettiği 5 beyti ile söylediği bir intihali olduğu kanaatine varabiliriz.

DÜZELTME ve AÇIKLAMA

İlmi Araştırmalar'ın 6. sayısında yayımlanan “Yüsus Peygamber ‘Aleyhi’s-Selâm-ning Ta‘bir Kitâbı” adlı makalemle ilgi bazı düzeltme ve açıklamalar yapmak istiyorum :

Yūsuf / Yūsuf dizilmesi gereken kelime makale ile sahife başlıklarında sehven *Yusūf / Yusūf* şeklinde dizilmiştir. Metinde ve dizinde ise *Yūsuf / Yūsuf* şeklinde doğrusu yer almaktadır.

s. 197'nin ilk paragrafındaki *yayımlanmıştır, yayınlamıştır*; s. 199'daki dip notunda *Said'de, Said'e* şeklinde düzeltilmelidir.

38. tabirde geçen may kelimesini “yağ” olarak tercüm ettim. Bilindiği gibi yağlar “nebatî yağlar” ve “hayvanî yağlar” olarak ikiye ayrılırlar.

39. tabirde geçen *bādām yağı* nebatî yağ olup “bādām” kelimesiyle tavsif edildiği için onu “badem yağı” şeklinde tercüme ettim.

40. tabirde Pol'yakov tarafından kelime kelime желтое масло [sarı yağ] şeklinde geçen ibareyi “hayvanî yağ” olarak tercüme etmem ise “sarı yağ”ın nebatî yağ olmadığını belirtmek içindir. Bazı sözlüklerde⁴ Rusça масло kelimesinin ikinci anlamı olarak “tereyağı, sade yağ, sağ yağ” şeklinde katı yağ cinsi olarak geçen bu kelime⁵ Türk halklarının edebî metinlerinde, meselâ Azerbaycan Türkçesi'nde (*ürejine, canına, bedenine* sözleri ile birlikte kullanılan) *sarı yağ kimi yayıl-* deyiminde “tereyağı” karşılığında kullanılmıyor.⁶ Ayrıca Tatar Türkçesi'nde “tereyağı”nın karşılığı *akmay* şeklinde geçiyor.⁷ Bu yüzden *sarı* ve *yağ* kelimelerini Pol'yakov'un tespitine uyarak dizinde ayrı ayrı maddelerde gösterdim.

55. tabirde *uçsuzluk* okuduğum kelimeyi tercümede “ucuzluk” ile karşılayarak bu karşılıkta tereddütlü olduğumu dizinde *uçsuzluk* ucuzluk (?) şeklinde göstermişim. *āmānlık* ile birlikte kullanılan *uçsuzluk* kelimesinin “ucuzluk” karşılığı “bolluk ve bereket” olarak düzeltilmelidir.

Meslektaşlarımın tabirler hakkında başka okuma ve tercüme tekliflerini de beklemekteyim.

Ayşe Gül Sertkaya

⁴ *РусскоеТурецкий Словарь/Rusça-Türkçe Sözlük*, M., 1972, s. 388a-b.

⁵ *Узбек Тилинин Изоҳли Лүғати*, M. 1981, СариеҒ (II, 23a) ve Маска (I, 449с-450a).

⁶ *Азәрбайжан Дилинин Изаҳли Лүғәти*, IV, Баки 1987, s. 29b.

⁷ *Төрөкчә-Татарча Сүзлек/Türkçe-Tatarca Sözlük*, Kazan 1998, s. 431b. *Tereyağı u. Akмай.*